

Kisházi Zoltán

MÓRICZ ÉS KRÚDY GASZTRONÓMIÁJA

Komlós Aladár megfigyelése szerint „A világ semmiféle regényében nem esznek annyit, mint a hiteles magyar regényben.” Emeljünk ki néhányat különböző karakterű íróink közül: esznek a lélekbúvár Kosztolányinál, a bővérű Szabó Dezsőnél. Esznek Gelléri Andor Endre sparheltszagú tündérvilágában, a gargantuai Berda Józsefnél, a sportos Karinthy Ferencnél, és esznek (de még hogy!) a magyar próza két különleges alakjánál: az igazságvadász Móricz Zsigmondnál és valóságot újraálmódó Krúdy Gyulánál.

Az utóbbiak emberi és művészi szempontból is eltérő habitusúak, de ami közös vonásuk, hogy mindketten tudják, az embert leginkább két dolog tereli át az életen: az éhség és a szerelem.

Móricz a realitás ábrázolásának megszállottja, és mi lehet valóságosabb, mint az asszony, vagy egy jó étel. Krúdy szerint „a bővérű, tarisznyás és kenyérillatú élet jellemzi írásait [...] oly bátran nyúl a menyecske köntöséhez, mint egy falusi gavallér, és nincsen olyan urambátyám Magyarországon, akinek a hasába ne látna”. Ő az, aki mindig a legalapvetőbb emberi dolgokra, és a dolgok által kiváltott cselekedetekre figyelt. A felszín alatti, kevésbé látható mozgatórugókat kereste. Így vált az evés írásainak egyik alapmotívumává. Műveiben „a parasztikus nyersségtől átítatott sangvinikus, bikanyakú emberek ülik körül a hatalmasan, dúsan terített asztalt, de már az első fogás előtt egy romlásba vesző élet minden tragikuma teszi vészterhessé a levegőt” – írja Halmi Bódog. Móricznál a drámai események kiindulási helye az asztal. Ez a dramaturgia műveinek gyakran visszatérő motívuma, hogy csak olyanokat említsünk példaképpen novelláiból, mint a lassú folyású *Ebéd*, amelyben a tizenegyfogásos ételsor alatti békés adomázást követi a váratlan baleset. A *Tragédia* önpusztító és az *Egyszer jóllakni* gyilkossá váló örökké éhes Kis Jánosának drámája, a *Katalin-est munkanélküli uraknál* miliője, vagy azok az elbeszélések, amelyek már a címükben hordozzák a témájukat: a *Tyúkleves*, *Töltött káposzta és hosszú élet*. Regényei közül *Az isten háta mögött*-ben megismerhető élvhajász asztaltársaság tragikumában is kisszerű bonyodalma, *A fáklya „végtelen hosszú ebédje”*-ből eredő konfliktus, az *Erdély* Apor Pétertől már ismert fejedelmi ebédje, vagy a *Rokonok* pácolt nyulas nyitóképe.

Részlet *A has ezeregyéjszakája* című esszéből.

Az úri körbe való tartozás kritériuma a virtus. „*Ejha, ez a kutya gyerek*” kiáltanak fel elismerően az *Úri muriban*, amikor a vigéc Lekenczey Muki húsztójásból eszik rántották. „Mert már az maga a vallás... ahogy a magyar ember a szép fehér abrosszal leterített asztalhoz ül, és áhítattal megeszi azt a jó sárga tyúkhúslevest avval a jó mennyei ízű csigatésztaival, s utána azt a felséges kolozsvári káposztát és a rózsapiros csörögét, és issza azt a jó meszes kellemes szilágysági bort, és szíjja a pompás tajtékipapából a jóízű dohányfüstöt, s azt kifújja és nagyokat böfög” – hangzik a szentencia Móricz *Kivilágos kivirradtig* című írásában. Ebben a regényében egy pusztulásának tudatában lévő látszatvilág ludaskása, disznótoros, töltött káposzta, kacsasült, túrós-kapros béles és borleves mellett táncol halálig. Itt mindent, ami emberi, az evés minősít. Az „idegen” Pogány Imre, akinek beházasodásától remélik a házigazdák a status quo fennmaradását, gyenge gyomrú és ez előrevetíti a később bekövetkező gyászos eseményeket. A patikussegéd tudatlanságát árulja el és válik nevetségessé, amikor azt állítja, hogy pulykapörköltet evett, és még a boldog gyermekkort is a tárkonyos bárányleves és a friss tejfel behabart málépite idézi.

Móricz műveiben gyakran és szívesen esznek. Ugyanakkor az ételleírásait mindig valami nehéz, zsíros illat lengi át, még akkor is, amikor csak tökkáposztáról vagy meggyes pitéről ír. Ez a világ lassú és mozdíthatatlan. Az alföldi lélek zárt, meditatív, ugyanakkor forrongó. Móricz Zsigmond gyökerei az Alföldön sarjadtak. Emberi alkata, művészete is komoly, dacosan nyugtalan és drámai.

Egészen más inspirációkat kapott a szülőföldtől és ifjúságától Krúdy Gyula. A sejtelmes nyírségi és szepességi táj könnyen csábította álmodozásra a fogékony ifjút. Az első olvasmányélmény, az *Ezeregyéjszaka* titokzatos világának hatása oly nagy volt, hogy már diákkorában Szindbádnak nevezte és nevezette magát. Később ifjú, kezdő íróként Dickens, Turgenev és Jókai hatása alá került, de ő nem úgy akart írni, ahogy kedvencei, hanem úgy akart élni, mint azok hősei. Ezért találtak benne jó alanyra első pártfogói és példaképei, a két korhely zsurnaliszta, Kálnay László és Dálnoki Gaál Gyula. Az ekkoriban felvett független lovag szerepét azután élete végéig megőrizte.

A rendkívül termékeny Krúdy valódi hangját a Szindbád-történetekben találta meg. Az igazi közönségikert ezek a lírai hangú, nosztalgikus hangulatú írások hozták meg számára, mert a századelő egyre gyorsuló ritmusú világában szívesen emlékeztek a régi Magyarországra, amikor az „élet nem a változatosságra, hanem a jóságos hosszadalmasságra volt berendezve [...] teli gyomorral senki se ment a folyónak, ebéd után szundikált az ember, nem gondolt az öngyilkosságra”. E szinte cselekmény nélküli történetek alapproblémája egy múltbéli, éterivé változott szerelem. Ám, ahogy azt Szindbád megállapítja: „természetes, hogy a szív leghűségesebb társa életünk fenntartásában a gyomor”.

Móriczról azt mondtuk, hogy nála az események az asztal mellől indulnak el. Krúdynál ellenkezőleg, múltidéző történeteiben már minden megtörtént, elmúlt és a dolgok csak felidéződnek egy kép, egy hang, egy illat által. Ebből az álomvilágból a való élethez vezető egyetlen kapcsolata: a gasztronómia. A Krúdy-hősök kultikus viszonyban vannak a szakácsművészettel. Egyes történetei már-már pogány szertartásokra emlékeztetnek: „Ma Szekond Irmát eszem meg” – mondja Ilondai úr, akiben az étel színe, illata egy-egy szerelmét idézi, és a hölgy egy kispörkölt formájában el is tűnik a múltjából. A gyenge gyomrú Szortiment szerkesztő az ételtől búcsúztában lovagi párbajt vív a Hét Bagoly vendégeivel a savanyú tüdő, tányérhús és

velős csont harcmezőin. Széplaki Titusz párbajhőssé válik a becsinált jérce által, míg ellenfele a huszár ezredes áldozattá lesz a tepertő és szalámvég miatt.

Móriczhoz hasonlóan a húszas években Krúdy is nagyszabású történelmi regényciklust írt. A később *Három király* címmel megjelenő kötetben feltárul előttünk a tizenötödik század sorsdöntő éveinek világa, a gazdag nagyúri asztalok: a turkesztáni jegelt dinnye, a vaddisznópecsenye, a töltött vadkanfő angolosan (vagyis kocsonyában), a főtt ökörcímer, a fekete-tengeri vizából készült halpecsenye, süteménymorzszás harcsa zöldséges vajjal berántva, töltött csuka diós olajban és így tovább, bizonyítva az író konyhatörténetben való jártasságát.

Nem ez az egyetlen találkozási pont Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula alkotói pályáján. Ami Móricznál a *Kivilágos kivirradtig*, az Krúdynál a *Boldogult úrfi koromban*. Ugyanannak a világnak két aspektusa a két regény, csakhogy amíg az előbbiben a látszat megőrzésének kísérlete még saját közegben zajlik le, addig az utóbbiban már onnan is kikopva (mint Plac a békési grófok volt árendása). Ezeknek az ötvenes éveikben járó embereknek legfőbb problémájuk, hogy borotválkozni gőzfürdő előtt vagy utána érdemes. Az élettől már semmit nem várnak, mert „bolond mindenki ’ aki túlélte Ferenc Józsefet”. Krúdy mégis együtt érez velük. Függetlenül attól, hogy a szereplők a történetben pozitív vagy negatív szerepet töltenek be, mindannyian az író kedvenc ételeit fogyasztják. Ugyanakkor mindegyik étel jellemzi is megrendelőjét. Az elkészítés módjáról a pincért kioktató Elnök úr „pájslit” eszik tükörtojás rátéttel, az Olaszországról álmodozó, ugyanakkor a határt egy pillanatra sem átlépő olasz származású Nikodémi úr borjúpörköltet, Jenőke az ötvenéves korában gondnokság alá helyezett potyaleső káposztalevest, a Festetichek lovászának fia Keszthelyi „Taszilló” francia olajos szardíniát, az egyszer vidéki, egyszer városi dialektust használó zsidó Plac pacalpörköltet, az ördögös tekintetű huszárcapitány reszelt tormát kiflivel, az Esperes, akiről nem tudni, hogy felszentelték-e valaha, a kaviárt választja. Mint Krúdy hőseinek legtöbbje, az ételek által azonosulnak az életük által rájuk rótt szerepükkel.

Krúdy nemcsak tárgyában, hanem nyelvezetében is kötődik a gasztronómiához. Képeinek íze van. Szindbád a kedvére való szakácsnéval történt találkozáskor megállapítja „olyan szenvedélyes szeme volt, mint csirkeölő konyhakésének”. Egy formás asszonyságra pillant, aki „úgy hajolt a tűz fölé, mintha szerelmes lenne bele”. Hasonlatainak az ad sajátos zamatot, hogy nem a dolgokat, hanem azok hangulatát köti egymáshoz, mint amilyen a „füstös kürtökben függő malacsonkák ízéhez hasonlatos hang”.

Krúdy Gyula művészete szorosan kapcsolódik az általa választott és következetesen végig vitt életformához. Életművének legjelentősebb produktuma a senkihez sem hasonlítható stílusa. Saját magát írta egész életében, soha semmilyen irányzathoz nem kapcsolódott. Sohasem volt egyedül, és mégis magányosan álmodta át az életet.

Fejezzük be e vázlatos áttekintést egy jelképesnek is tekinthető párhuzammal. Krúdy Gyula 1933-ban hunyt el, és még ebben az évben eltűnik az utolsó tabáni ház is, követve halhatatlan dalnokát.